

SÄFSNÄS KYRKA

Säfsen 5:1; Säfsnäs församling; Ludvika kommun; Dalarnas län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Säfsnäs bygd karakteriseras av ett kuperat landskap med vidsträckta skogar, myrar, sjöar och berg. Länge förblev området som gränsar till Värmland en isolerad och väglös skogsbygd och det dröjde till 1600-talet innan en fast befolkning, av svedjefinnar, etablerade sig på enstaka platser. Området utgör del av Bergslagen och den rikliga förekomsten av skog, vatten och mineraler skapade så småningom förutsättningar för etableringen av bergs- och järnningar. Under 1700-talet grundades flera bruk; Gravendal (1721), Strömsdal (1727), Fredriksberg (1729), Ulriksberg (1735) samt Tyfors bruk (1790). Brukens expansion bidrog till finnbygden utveckling och befolkningen ökade markant under perioden. På 1830-talet var Säfsnäsbruken Dalarnas största järnproducenter. Mot slutet av 1800-talet slogs dock järnindustrin ut, den ersattes så småningom av sågverk och pappersindustrier, vilka även de tvingades till avveckling på 1970-talet. Industrierna efterträds numera av turistnäringar.

Redan på 1600-talet begärde invånarna i finnbygden vid Svartälvens källa att få uppföra en kyrkobyggnad. Som skäl angavs det stora avståndet till Nås kyrka och språksvårigheter som uppstod där. I mars 1696 beviljade konung Carl XI tillstånd för ett kyrkobygge i Skifsén. Av okänd anledning kom detta bygge icke till stånd, istället uppfördes något senare en enkel åttkantig kyrkobyggnad i Säfsbyn. Kapellet som var underställt moderkyrkan i Nås invigdes den 17 maj 1723.

Tio år efter invigningen befanns kapellet i så uselt skick, att en upprustning bedömdes som otänkbar. En ny kyrkobyggnad skulle byggas men församlingen begärde att få uppföra den i Dunderberget. I maj 1746 beviljades tillstånd för uppförandet av ett nytt kapell. Man förordade dock att detta skulle förläggas i Säfsbyn; där gamla kapellet redan stod. Först hösten 1758 påbörjades kyrkobygget, den nya byggnaden uppfördes invid det gamla kapellets norra sida. I september 1762 invigdes nya kapellet av Prosten i Nås, det döptes till Gustavi kyrka. Drygt tio år efter kyrkans invigning började klockstapel byggas, den blev klar 1787.

Till kyrkobygget bidrog såväl i inledningsskedet som vid senare tillfällen bygdens välbemedlade brukspatroner. Deras inblandning speglar sig i kyrkans typ och karaktär som är representativ för många samtida brukskyrkor och även i det påkostade utförandet. Deras ställning och inflytande framhävs även av bl.a. praktfulla epitafier på kyrkorummets väggar och även av en gravvård i koret. Säfsnäs blev fristående församling 1798 men tillsättningen av präster bestämdes fortfarande långt in på 1900-talet av brukens ägaren.

Fram till den stora renoveringen 1897 förblev byggnaden i stort oförändrad, men då skövlades större delen av 1700-talets ursprungliga karaktär bort. Det skulle dröja till 1950-talets stora restaurering innan den till betydande del kunde återskapas.

Kyrkan är uppförd av timmer på stengrund under säteritak med valmade gavlar. Den gavs en tidstypisk korsformad plan. Taken täcktes med kvadratiska järnplåtar, s.k. svartplåt, ett utförande som bestod ända in på 1950-talet då de ersattes med kopparplåt. Vapenhusen mot gavlarna i söder och väster är samtida med korsbyggnaden, liksom sakristian som uppfördes mot östra gaveln, bakom koret. Vapenhusens och sakristians tak utformades som valmade sadeltak och fick samma taktäckning av målad plåt. Den ovanliga och tidiga användningen av takplåt speglar järnbrukens medverkan i kyrkobygget. Fasadernas brädfodring var befintlig 1787 och utförandet kan vara samtida med byggnaden. Vid visitationen samma år anges kyrkan vara brädfodrad även invändigt samt ha nio rundbågiga fönster och brädgolv. Ursprunglig är också västra läktaren som användes redan från början som orgelläktare. Den s.k. Gravendalsläktaren över södra korsarmen byggdes först år 1854, på bekostnad av bruksägarna.

Kapellet fick även en ståndmässig, representativ och stilenlig inredning som till största del bekostades av brukspatronerna. Av detta består tunnvalven samt altarpuppställningen och predikstolen i senbarock stil.

På 1890-talet förnyades kyrkans interiör enligt förslag av arkitekt Frits Eckert och dekoratör C.M. Zeliman, åtgärder som präglades av rådande smakideal. Bänkinredningen och altarringen förnyades och kyrkorummets färgsättning ändrades, samtidigt tillfördes valvens nuvarande utsmyckning. Under slutet av 1950-talet påbörjades en genomgripande restaurering. Utöver tekniska åtgärder var syftet att så långt som möjligt återställa kyrkorummets ursprungliga 1700-talskaraktär. Utvändigt ersattes dock takens järnplåt med kopparplåt, ett utförande som består. Senare åtgärder har huvudsakligen avsett underhåll och konservering.

Kyrkobyggnaden med korshus, vapenhus och sakristia har till sin omfattning och form förblivit i stort oförändrad. Även klockstapeln med sin märkliga form och spira samt beklädnad av fjällspån har bevarats i sitt ursprungliga utförande. Invändigt sammanflätas kvarstående delar av den ursprungliga inredningen med förändringar och tillskott som utförts under främst 1890- och 1950-talens stora restaureringar och förnyelsearbeten.

Kyrkomiljön

Kyrkan är uppförd i utkanten av Säfsbyn i öster, på ett krön ovanför den branta slutningen mot Säfssjöns strand som ligger omkring 400 meter nedanför. I öster från kyrkan ligger Hösjöberget. En lokal väg leder till kyrkan och prästgården som ligger ovanför denna. Bybebyggelsen samt gamla hyttan grupperar sig söder och väster om kyrkan.

Marken kring kyrkan är svagt kuperad i öster och väster. Nivåskillnaderna har medfört terrasseringsringar kring byggnaden och inom kyrkogården. Kyrkogården är anlagd kring kyrkan i söder, väster och öster.

Övriga byggnader

Säfsnäs prästgård är belägen på höjden strax söder om kyrkan. Den första manbyggnaden uppfördes i mitten av 1700-talet men anges redan 1789 vara nästan obebodig. Den ombyggdes 1789 och blev 1855 föremål för en grundlig reparation. Den ersattes slutligen 1879 med nuvarande manbyggnad med tidstypisk snickarglädje.

(Se ”Prästgårdsinventering”, 1976; 1993)

Den s.k. sockenstugan, nedanför kyrkan i väster byggdes år 1802. Den inrymde inledningsvis förutom klockarbostad även samlingshall där sockenstämman hölls och konfirmanderna undervisades. Stugan blev därefter kyrkvaktmästarbostad. Under 1970-talet utfördes en grundlig renovering och byggnaden omvandlades till församlingshem.

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården

Bygdens första kyrkogård anlades 1736 i anslutning till gamla kapellet, på området som ligger söder om nuvarande kyrkobyggnad. Två år efter invigningen av nya kapellet, 1764, utvidgades kyrkogården mot väster. Åren 1787 och 1806 fortsatte utvidgningen mot öster medan hela norra sidan togs i anspråk 1840. De många utvidgningsetapperna avslöjar den kraftiga befolkningförändringen i bygden under denna period. Ytterligare utvidgningar genomfördes 1927, 1947 då den tillökades mot öster samtidigt som en personal- och ekonomibygnad uppfördes och 1955. På 1970-talet utökades kyrkogården genom att ett stort avlångt område i öster togs i anspråk. Samtidigt uppfördes ytterligare en ekonomibygnad strax söder om klockstapel.

Kyrkogårdens kvarter är anlagda i terrasseringsringar som anpassas till terrängen. Kvarteren i den västra och södra delen indelas av grusalléer, övriga utgörs av gräsplaner som delvis indelas av låga häckar. Kvarteren närmast kyrkan har trädplanteringar med utspridda lövträd.

Bårhuset som ligger söder om kyrkan, i höjd med klockstapel, tillkom 1853. Det är uppfört i timmer på betongplint och har kvadratisk plan samt tälttak med ventilationsskorsten i mitten. Byggnaden har en utbyggnad i form av burspråk mot öster, vilken är försedd med tre rundbågiga fönster. Bårhuset har en port i väster, vilken är försedd med pardörrar som bär panelfodring lagd i diagonal. Takets kopparplåt tillfördes i samband med senaste restaureringen år 2004. Fasaderna har knutlådor samt vitmålade fjällpanel som är av senare datum.

Klockstapeln

Klockstapeln uppfördes 1771, strax söder om kyrkan, och påbyggdes med spira 1787. Den är byggd av timmer i stolpkonstruktion och har såväl på stolphuset som på spiran spånbeklädnad av tjärat fjällspån / kyrkspån. Enligt Arosenius (1867) skulle spånbeklädnaden ha tillkommit på 1820-talet. Klockstapeln är kvadratisk i sin bas med avsmalnande kropp uppåt. Den kröns av en mindre spira som har samma plan med flack nedre del och fodrat taksprång över stolphuset. Spiran bär ett kulkors med flöjel. Klockstapeln har i höjd med klockkammaren två ljudöppningar i varje sida. Öppningarna har rundbågiga överstycken med utkragning i vederlagen, de är försedda med fodrade inramningar i två skikt samt träluckor som följer öppningarnas form. Inramningar och luckor är svartmålade. Klockstapeln har en ingång på västra sidan, vilken är försedd med en spåntäckt dörr. Som en följd av stapelns sluttande väggar är dörrens nedre del indragen i förhållande till överstycket.

Kyrkan

Kyrkan har en korsformig centralplan med rak koravslutning i östra korsarmen. Byggnadens ingångar är försedda med vapenhus uppförda mot gavlarna av södra och västra korsarmarna. Sakristian utgörs av en tillbyggnad mot östra korsarmens gavel, vilken har en yttre ingång i sin södra kortsida. Under sakristian finns en källare vars ingång numera är förlagd till sakristians norra kortsida. Ingången har trappluckor försedda med kopparplåt. Ombyggnaden är en följd av en ny värmeanläggning som installerades på 1930-talet, då källaren omvandlades till pannrum.

Kyrkobyggnaden är uppförd i knuttimmer på en murad grund av natursten. Marknivåskillnader förekommer kring grunden då tomten har sluttande partier. Endast entrén till södra vapenhuset är i marknivå, övriga dörrar nås genom trappor.

Arosenius påstående att kyrkan först 1866 skulle ha fått sin brädfodring och sina rundbågiga fönster, är uppenbarligen felaktig (Arosenius, 1867). Vid visitationerna 1787 och 1827 anges byggnaden vara brädfodrad såväl ut- som invändigt. Den anges också redan då ha rundbågiga fönster. Rundbågsfrisen under takfoten är ett tillägg från 1890-talet.

I stort har kyrkan utvändigt behållit sin utformning och sitt utförande från byggnadstiden på 1760-talet. Undantaget är takets kopparplåt, takrännor och stuprör som infördes vid 1960-

talets restaurering; som ersättning för den ursprungliga järnplåten. Samtidigt revs sakristians skorsten. Invändigt präglas delvis inredningen och färgsättningen av 1890-talets smakrenovering samt av 1950-talets restaurering.

Exteriör

Kyrkan har beklädnad av locklistpanel, med breda täcklister, som avslutas under takfoten med rundbågefris. Byggnadens hörn har knutlådor med täcklister i kanterna samt spetsbågig fris. Syllstockarna över stengrunden har en liggande brädfodring som bildar sockel. Panelen är vitmålad medan knutlådor, friskågar, sockel och fönsterfoder är gråmålade. Ytterväggarna har, över sockeln, fotbleck av kopparplåt.

Kyrkorummets fönster är jämnt fördelade med en fönsteröppning i varje långsida. Ett gavel-fönster förekommer i norr där port och gavelbyggad saknas. Kyrkorummets rundbågiga fönster, till antalet nio, var redan befintliga vid visitationen 1787. Fönsterramarna med rutindelning är gjutna i ett stycke. De inramas av ett enkelt slätt och gråmålat fönsterfoder som i den avrundade överdelen har täcklist med kopparbleck. Även fönstrens nedre avsats har bleck.

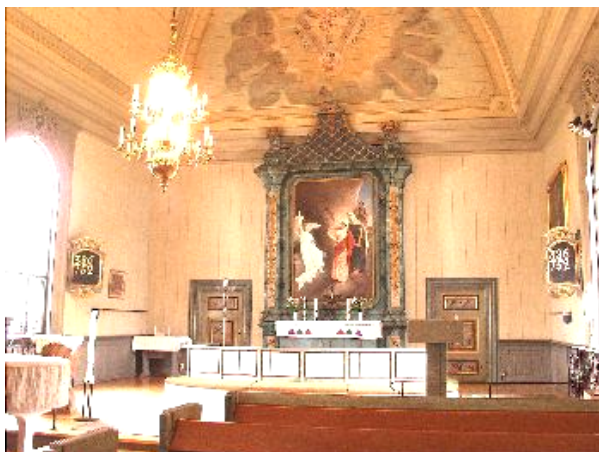
Sakristian har två mindre stickbågiga parfönster av trä med spröjsindelning. De har enkelt gråmålat fönsterfoder med avrundad täcklist i överdel. Täcklist och nedre avsatser har kopparbleck.

Kyrkan har portar i söder och väster. De har rakt överstycke samt en enkel inramning med foder. Portarna är försedda med pardörrar som utvändigt har panelbeklädnad lagd i kryssmönster. Dörrar och foder är svartmålade. Västra porten nås genom en hög trappa samt en trapplan av granit. Trappan inramas av ett smitt räcke med dekorativa inslag av volut. Sakristian har i söder en enkel dörr av samma utförande som kyrkoportarnas pardörrar. Dörren som tillkom i samband med upprustningen av sakristian 1959, nås genom en mindre trappa av granitstenar. Trapporna ombyggdes i samband med restaureringen 1960 samt 2004 då sakristians dörr byttes på nytt.

Kyrkan har säteritak över korsarmarna med valmad avslutning i gavlarna. Vapenhusen och sakristian bär valmade sadeltak. Redan 1787 anges att taken är täckta med oljad järnplåt, vilket sannolikt är det ursprungliga takmaterialet. Järnplåten behölls fram till 1950-talet, då den i samband med kyrkans upprustning ersattes med nuvarande kopparplåt.

Interiör

Påfallande och karaktäristiskt för korskyrkan är kyrkorummets korsande tunnvalv som har brädfodring. Kyrkorummet och inredningen målades under 1700-talet och utsmyckades med tidsenligt dekormåleri, bl.a. marmoreringar, moln på valven samt draperier bakom altarpupp-sättningen och predikstolen vilka till stilen präglades av rokoko. Delar av denna utsmyckning är bevarad under nuvarande dekormåleri, som på valven härstammar från 1890-talets förnyelse. Valven har en rik dekor i s.k. "trompe l'oeil". Den imiterar stuckaturer med lister, bårder, fält och dekorativa element. Utsmyckningen, som har en nyklassicistisk betoning i nygustaviansk stil, utfördes av dekoratör C.M. Zellman. Utsmyckningen kompletterades på korvalvet, över altaret, med treenighetens symbol vars utförande baseras på en skiss daterad 1830 (ATA).

Väggarna har brädfodring av stående vitmålad panel, ett utförande som omnämns redan 1827. Hörnen mot korsmitten har gråmålade foder. Nedre delen av innerväggarna har gråmålad bröstpanel med speglar. Bröstpanelen tillkom i samband med 1890-talets renovering då delar av bänkinredning, läktarbarriär och altarring återanvändes för ändamålet. Övergången mellan vägg och valv markeras av en kraftigt profilerad och gråmålad taklist.

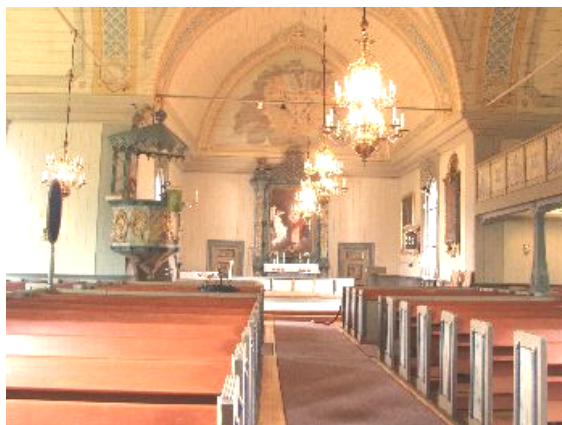
Samtliga nio fönster har rika dekorerade gråmålade omfattningar; med listverk samt överstycken med snidade lövverk och kartusch, ett tillägg från 1890-talet. Innerfönstren har blyspröjsning och färgat glas. Fönsteromfattningarna samt fönsterramarna härstammar från 1890-talets förnyelse. De har kompletterats vid senaste restaureringen med innerramar av stål utan spröjsning som bär klarglas, vilka bildar ett tredje skikt. Koret har två fönster, ett i söder och ett norr. De är av samma typ som övriga i kyrkorummet men urskiljer sig genom en utsmyckning med glasmålningar.

Kyrkorummet hade ursprungligen ett skurat brädgolv som övertäcktes med nytt golv på 1890-talet. Golvet omlades 1960 och är numera slipat och lackat. Koret är förhöjt med ett trappsteg och har samma golvtyp.

Sakristian har två dörringångar från koret. De är förlagda på båda sidor om altarusställningen, och förstärker med sin uppställning symmetrin i denna.

Sakristian har ljusmålade brädfodrade väggar, med golv- och taklist. Den har slipat furugolv av senare datum och rödmålat brädtak. Fönster och fönsterfoder är gråmålade. De två fönstren är försedda med handsmidda gallerverk; fönsteröppningar och gallerverk är samtida med byggnaden. År 1827 anges sakristian ha väggfasta skåp, ett utförande som består. Till sakristian hördes ursprungligen en murad vinkällare, vilken sedan 1930-talets omvandling till pannrum har ingång från utsidan. Ytterdörren mot söder tillkom vid samma tillfälle men förnyades igen 2004.

Vapenhuset i väster har en nivåskillnad motsvarande två trappsteg i förhållande till kyrkorummet. Vapenhuset i söder är i nivå med kyrkorummet och är i övrigt inrett med toaletter och förråd. Vapenhusen har fodrade väggar med stående panel, brädtak samt pardörrar mot kyrkorummet, vilka tillfördes på 1890-talet.

Inredning och inventarier

Altaruppsättningens första altartavla föreställande Kristus på korset målades på väv 1766 av konstnären Daniel Hjulström, som även utförde dekormåleriet på inredning, väggar och valv. Hjulström svarade för många altartavlor och andra kyrkoutsmyckningar under sin verksamma period. Denna altartavla som är något mindre än nuvarande hänger numera på södra väggen framme i koret.

Nuvarande altartavla är en gåva från brukspatron K. Falk, den skildrar kvinnans möte med ängeln framför Jesu grav. Tavlan är målad 1910 av den norska konstnären Axel Ender, i hans typiska realistiska stil, och är en kopia av en altartavla, av samma konstnär, som står i Molde kyrka i Norge.

Altartavlan inramas av en praktfull altaruppsats i sen barockstil/ rokoko utförd 1763 av Jonas Holmin i Västerås. Den är sammanbyggd med altaret som utgör del av sockeln i portalkompositionen. Inramningen har pilastrar och kröns av ett rikt utsmyckat överstycke som bär målade och förgyllda sniderier, överst står lammet med segerfanan. Sniderier har form av bl.a. volut, blomurnor och bladverk, i övrigt är inramningen marmorerad i två olika marmorslag. Altaruppsatsen förhöjdes med sockel vid 1890-tals restaurering. Samtidigt borttogs de dekorativa rokokovingarna i förgyllda sniderier som var uppsatta på ramens utsidor (jfr. Grangärde).

Altarbordet är infällt i altaruppsättningens inramning. Det har en böljande framsida med ett något framskjutet mittparti samt raka sidostycken. Sidorna är släta och dekorerade med marmoreringar i gråskala. Den är till sin typ präglad av rokokon och frilades 1998 från en överbyggnad utförd på 1960-talet.

I samband med 1890-talets upprustning övertäcktes en pratfull draperimålning (samtida med valvdekoren från 1700-talet) som var utförd på korväggen kring altaruppsättningen.

Altarringen med knäfall är av enkel karaktär. Den har en svagt böjd framsida och raka sidostycken. Skärmarna har infällda speglar av stående vitmålade panel med rödmålade profilerade ramlistor. Det gråmålade räcket har profilering i underdel, inramningen är i övrigt gråmålade.

Den tillkom vid 1950-talets förnyelse av kyrkorummet och ersatte en altarring från 1890-talet.

Den praktfulla predikstolen i senbarock är även den utförd 1776 av J. Holmin i Västerås. Korg, ljudtak och ryggstavla har marmoreringar i gråblåa kulörer samt snidade och förgyllda utsmyckningar och attribut. Korgen har oktagonalt plan med utkragande profilerad list i övre kanten samt en konisk underdel som avslutas med en förgylld kotte. Den marmorerade ryggstavlan har fram- och sidostycken med speglar och kantlister. Ljudtaket har samma oktagonala indelning som korgen, tårtdelarna är förskjutna i höjden i förhållande till varandra. Taket har i nedre kant samma kraftiga list som korgen. Listen avslutas med en snidad imitation av draperi med tofsar. Ljudtaket kröns av ett kors på klot och en förgylld duva hänger under taket. Trappan som är uppsatt mot norra korväggen har en enkel utformning med lister, pelare och brädfyllning i räcket. Den utsmyckades med förgyllda sniderier på 1890-talet men återställdes 1960. Till predikstolen hör ett förgyllt timglas från 1700-talet.

I samband med 1890-talets upprustning övertäcktes 1700-talets draperimålning utförd på väggen bakom altarstolen, i likhet med den kring altaruppsättningen.

Dopfontens ställning har kvadratisk fot, rund midja och cylindrisk överdel och är färgad i tegelröd. Den är av trä med urgropad dekor av geometriska mönster och figurer. Dopfonten är utförd 1944 av skulptören Erik Sand

Dopfontens nuvarande dopskål skänktes år 1945 av församlingsbor. Skålen är tillverkad av silversmeden Oskar Arnold Karlström, Stockholm. Kyrkans ursprungliga dopskål utförd av silversmeden Lorens Bök i Västerås på 1600-talet är ännu bevarad. Den skänktes till kyrkan år 1766 av brukspatronen Hülphers.

Två väggfästa nummertavlor hänger i koret i anslutning till korfönstren. De har en ovanlig påkostad inramning präglad av rokokon med böjda former, gråmålat ramfält samt förgyllda lister och sniderier. De bär inskrifter om donatorerna, bruksherren Olof Ström med maka Magdalena Grub, samt årtalet 1762. Ytterligare en nummertavla är uppsatt på en svarvad stolpe fäst på en bänk i norra korsarmen. Denna tavla har en stor oval ram av gustaviansk karaktär, ram och stolpe är gråmålade, tavlan är av svartmålad plåt.

Kyrkan har fasta öppna bänkar som tillfördes 1897, som ersättning för de ursprungliga slutna sådana. De är uppsatta mot väggarna, i korsarmarnas riktning, och delas åt i kvarter genom mittgångarna. Nuvarande gavlar tillkom vid 1950-tals restaurering och är tillverkade av golvplank från 1700-talets golv. De har en enkel utformning med rektangulär form, pålagda vertikala lister samt marmoreringar i spegeln och gråmålad ram. De främre bänkarna har skärmar som efterliknar gavlarna i utsmyckning och färgsättning. De bakre bänkraderna i norra korsarmen har avlägsnats för att skapa förvaringsutrymmen.

I kyrkorummet hänger fem ljuskronor av mässing över gångarna samt en avvikande modell över södra läktaren. I sakristian hänger en mindre ljuskrona av mässing. I samband med 1827-års visitation redovisas endast två ljuskronor, varav en om 16 armar och en om sex armar, vilka enligt en annan förteckning (ATA) härrör från 1700-talet. Övriga ljuskronor härstamma huvudsakligen från 1800-talet med två har tillkommit i samband med 1950-talets restaurering.

I samtliga fönster, med undantag för koret, finns fasta kandelabrar uppsatta på fönsterborden. Kandelabrarna är av senare datum, liksom de elektrifierade ljusplåtar i mässing i barockstil som är uppsatta på väggarna och som troligen härstammar från 1950-talets restaurering.

Kyrkan har två läktare, en i väster och en i söder, varav den västra är äldst och troligen samtida med kyrkan. Södra läktaren, även kallad Gravendalsläktaren, tillkom 1854 på bekostnad av dåvarande bruksägare.

Västra läktaren tillika orgelläktare upptar bakre delen av västra korsarmen och nås genom en trappa uppsatt mot södra delen av gavelväggen. Den har svängda former i barriären, med utskjutande framdel, som präglas av rokokon. Den bärs i sin bakre del av två pelare infällda i bänkkvarteren. Även pelarna, som är utsmyckade med sniderier präglas av rokokons böljande linjer.

Södra läktaren upptar hela södra korsarmens yta. Den nås genom en trappa uppsatt mot östra delen av gavelväggen. Den har en rak barriär med samma fältindelning som västra läktarens barriär. Den bärs av sex fristående pelare och två väggpelare, av samma typ som västra läktarens. På södra läktaren finns endast fyra bänkar.

Läktarna är ombyggda vid flera tillfällen, bl.a. har läktarbarriärer och pelare förnyats och förändrats. Läktarnas underdel indelas av bjälklag som bildar kassettak. Läktarna är delvis målade i samma gråa kulör som övriga framträdande partier i kyrkorummet; speglar samt panel i underdelen har en bruten vit färg. Läktarbarriärerna har i speglarna en målad figurativ utsmyckning som tillkom 1973 och utfördes av Gösta Lindström. Gravendalsläktaren bär bilder ur Gamla Testamentet.

Kyrkan utrustades ursprungligen med en orgel som skänktes 1769 av brukspatronerna Grave och Hülphers. I visitationsprotokollen beskrivs den som ett positiv om fem stämmor. Den var placerad på västläktaren och tillverkad av Anders Öhrgren. Under del av 1800-talet anges kyrkan sakna orgel; till gudstjänsterna brukas istället ett Dillners psalmodikon.

Den nuvarande kyrkorgeln är byggd av Åkerman & Lund och installerades 1865. Den hade ursprungligen sju stämmor men har därefter ombyggts av samma tillverkare och utökats vid ett par tillfällen. Orgelfasaden från 1865 är bevarad. Den är indelad i tre pipfält och är till sin form och utsmyckning präglad av empirens stilelement.

I klockstapeln hänger tre klockor. Den minsta är från 1637 och har tillhört Grangärde kyrka, storklockan är från 1771 men omgjuten 1829 medan mellanklockan är från 1872. Det är i samband med storklockans tillkomst som klockstapeln uppfördes på 1770-talet. Storklockan blev 1897 omgjuten och förstörad.

Övriga upplysningar

I kyrkan hänger två påkostade epitafier av grå kalksten med förgyllda utsmyckningar och porträtt. Den ena över Sebastian Grave och hans hustru Anna Christina född Chenon är daterad 1776 och uppsatt söder om koret, mitt emot predikstolen. Den andra från 1787 över Lars Polhammar och hans hustru Magdalena född Grave är uppsatt på södra väggen av västra korsarmen.

Sebastian Grave (död 1748) och hans maka Anna Christina (död 1769) ligger begravda under kyrkgolvet, deras gravhäll ligger på södra sidan invid altarringen. Epitafierna speglar brukspatronernas ställning och verk i bygden.

I korets norra sida låg länge även den s.k. Prästgraven, vars gravhäll numera är borttagen.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

Bygden kring Säfsnäs har släktskap med de vida skogsområdena i grannlandskapet Värmland. Den befolkades inte förrän på 1600-talet av invandrande finnar. Med brukens etablering på 1700-talet inträffade ett avgörande genombrott. När krisen inom järnindustrin nådde bygden under 1800-talets andra hälft övergick bolagen till utnyttjandet av sitt stora skogsinnehav. Sulfit- och sulfatfabrik först och sedan pappersbruk anlades samtidigt som sågverk på flera platser. En ny järnväg byggdes till Hällefors för främst massavedstransport. Men i början av 1970-talet drabbades även träindustrin av en kris, bygdens industriera var över.

Nuvarande kyrkan i ”Säfsbyn” invigdes 1762 och ersatte byns första kyrkobyggnad, ett enkelt oktagonalt kapell uppfört 1723. Tillkomsten av nya kapellet, som för bygden var av ansevärda mått och av representativ karaktär, präglades starkt av bruksägarnas, medverkan, bidrag och inflytande. Ägarna till Gravendals och Fredriksberg innehade turvis patronatsrätt.

Den nya kyrkan gavs en tidstypisk korsplan samt en representativ och påkostad utformning. Kyrkorummets korsplan kompletterades samtidigt med tillbyggda vapenhus i väster och söder samt med sakristia i öster. Byggnaden uppfördes av timmer och brädfodrades. Säteritaken med ursprungligen beklädnad av järnplåt över korsbyggnaden, större rundbågiga fönster samt en påkostad inredning utgjorde också del av bruksherrarnas ståndssymbolik. Karakteristisk för kyrkan är även de korsande tunnvalven med sneda avslutningar mot korsarmarnas gavlar. Säfsnäs kyrka utmärker sig även genom bevarade ursprungliga inredningar av hög kvalitet, i synnerhet gäller detta altaruppsättningen och predikstolen.

I Sverige finns ca 70 träkyrkor som härstammar från 1700-talet (Nordin, 1992). Den kraftiga expansionen av bruken i Bergslagen på 1600- och 1700-talen medförde ett omfattande kyrkobyggande, större delen av dessa uppfördes som träkyrkor. Korsformiga kyrkor blev vanliga först på 1700-talet. Säfsnäs kyrka har släktskap med de samtida kyrkorna i Ludvika och Sundborn. Klockstapeln är något yngre än kyrkan, den uppfördes 1771 och påbyggdes 1787.

Kyrkan har genomgått två större renoveringar som medförde betydande förändringar på byggnaden och inredningen. Den ena från 1890-talet präglades av en smakrestaurering i epokens anda. Kyrkorummet och inredningen övermålad, bänkarna byttes ut, läktarbarriärerna förvandlades liksom dörrar, altaruppsättningen, fönstren m.m. Fram till denna renovering hade kyrkans inredning som präglades av rokokon förblivit i stort oförändrad. Andra renoveringen, som genomfördes på 1950-talet, syftade i motsats att i största mån återställa kyrkobyggnadens ursprungliga 1700-talskaraktär samt till restaurering av skadade delar och införandet av tekniska lösningar. Den kom dock att präglas av kompromisser. Utvändigt är byggnaden ovanligt väl bevarad och har i stort förblivit oförändrad.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- Byggnadens ovanligt välbevarade ursprungliga utformning och utförande; beträffande plan, form och material såväl ut- som invändigt
- Kyrkorummets ursprungliga 1700-talskaraktär, med bevarade samtida inredningar och detaljer; i synnerhet altarpopsatsen och predikstolen
- Bevarade partier av kyrkorummets 1700-tals målade utsmyckning som kvarstår under nya färgskikt, även annat ursprungligt dekormåleri
- Orgelfasaden från 1865 i sen empirestil, tillhörande kyrkans första orgel
- De väggfasta epitafierna från 1700-talet, som vittnesbörd om bruksherrarnas inflytande på bygden och kyrkan
- Den välbevarade och ovanliga klockstapeln från 1770-talet
- Gravvårdar som speglar brukens personhistoria

Källor och litteratur

Ahlberg, H. 1996. *Dalarnas kyrkor i ord och bild*.

Arosenius, 1867. *Beskrivning över provinsen Dalarna*.

ATA. *Säfsnäs kyrka. Handlinga, bilder, ritningar*.

Berggren, Hugo. 1934. *Sveriges kyrkobyggnader. Västerås stift*.

Församlingens arkiv. Div. handlingar

Nordin, Erik. 1992. *Svenska träkyrkor*.

Prästgårdsinventering i Kopparbergs län, 1976. Dalarnas museum.

Prästgårdar med skyddsbestämmelser i Kopparbergs län. 1993. Länsstyrelsen i Dalarna.

Sjögren, Josef. 1952. *Orgelverken i Västerås stift*.

Visitationsprotokoll; 1787, 1827.

Andra källor:

Sigvard Montelius har behandlat Säfsnäsbygden i *Säfsnäsbrukens arbetskraft och försörjning 1600-1865*.

Erik Falk har skildrat Säfsnäsfinnarnas bygd i början av 1700-talet med särskild hänsyn till finnarnas förhållande till bruksrörelsen.

Forslund, K.E. 1918-1939. *Med Dalälven från källorna till havet*. Flera band

Övriga uppgifter:

Inventeringsdatum: 2005-05-30

Fältinventering: Jean-Paul Darphin

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin

Rapporten färdigställd: 2006-02-06

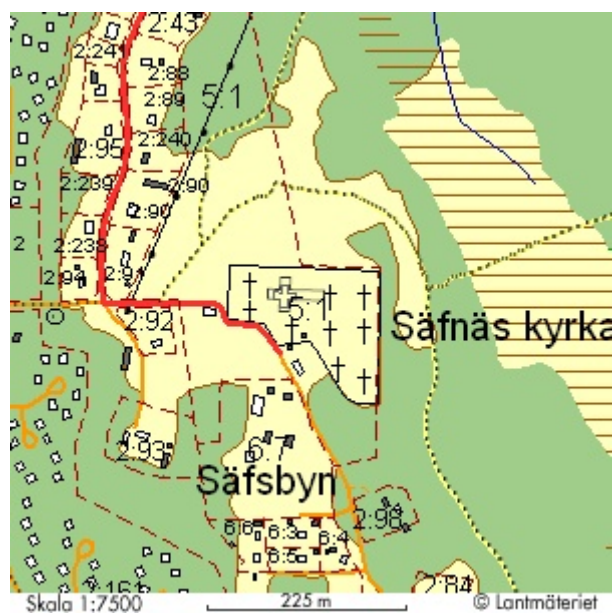
Händelser: Kronologisk förteckning

År	H-Typ	Händelse	Källa
1723	Uppförande- Ny kyrkobyggnad	Invigning av ett första kapell på platsen, enkel oktogonal byggnad	Arkivmat. församl.
1736	Kyrkogård	En kyrkogård anläggs invid kapellet	Arkivmat. församl.; ATA-handlingar
1758- 1762	Uppförande- Ny kyrkobyggnad	Uppförandet av den nya kyrkan påbörjas 1762; Invigning av nya kyrkan	Arkivmat. församl.; RAÄ; Visitationsprotokoll, 1787
1764	Kyrkogård	Utvidgning av kyrkogården mot väster	ATA-Handlingar
1769	Orgel	Första orgeln, en positiv om sex stämmor skänks till kyrkan av brukspatronerna Grave och Hülphers. Orgeltillverkare Anders Öhrgren	Sjögren, 1952
1771	Klockstapel	Klockstapeln uppförs	Ahlberg, 1996
1787	Klockstapel	Klockstapeln slutförs och påbyggs med ny spira, efter att den gamla spiran skadats	Ahlberg, 1996
1787	Kyrkogård	Utvidgning av kyrkogården mot öster	Visitationsprotokoll, 1827
1806	Kyrkogård	Utvidgning av kyrkogården mot öster	ATA-Handlingar
1820-tal	Ändring- klockstapel	Klockstapeln bekläds med fjällspån	Arosenius, 1867
1840	Kyrkogård	Utvidgning av kyrkogården, hela norra sidan	ATA-Handlingar
1853	Bårhus	Bårhuset tillkommer. Timmerbyggnad, inledningsvis rödmålad	ATA
1854	Ändring- Interiör	En läktare uppförs i södra korsarmen, den s.k. Gravendalsläktaren	RAÄ; Ahlberg, 1996; Arkivmat. församl.
1865	Orgel	Kyrkans nuvarande orgel, en Åkerman & Lund, installeras på västläktaren.	Ahlberg, 1996
1890-tal	Kyrkogård	Förslag till utgivning, genomfört?	Församlingen
1897	Ombyggnad- Interiör Bekostad av Gravendals Bruk	Arkitekt var Frits Eckert; dekoratör C.M. Zellman; byggm. Carl Stjernqvist. Ombyggnad av kyrkans interiör; ursprungliga valv- och väggdekor övermålas, nuvarande valvutsmyckningen tillkommer, ny färgsättning (mörkare) av kyrkorummet och inredningen. Nytt brädgolv över gamla brädgolvet. Ny bänkinredning med öppna bänkar, nya gavlar, nya skärmar, ny läktarring, nya läktarbarriärer och läktartrappor, korskrank tillkommer. Nya fönsteromfattningar och fönsterbågar. Färgat katedralglas insätts i fönstren, glasmålningar i koret. Cementtrappa till västra porten. Ny brädpanel, lockpanel, krönt med rundbågsfris	RAÄ; Arkivmat. församl. ATA-Handlingar
1930	Kyrkogården. Bårhus	Utvidgning av kyrkogården mot öster. Personal- och ekonomibygnad uppförs. Upprustning av bårhuset.	Arkivmat. församl.; RAÄ; ATA
1936	Teknisk install.	Ny värmeanläggning m. lågtrycksånga. Pannrum i källare under sakristian	Arkivmat. församl.;
1947- 1948	Kyrkogården	Utvidgning av kyrkogården. Upprustning av sockenstugan	ATA
1947	Teknisk install.	Ark. E. Fant. Förslag till elinstallation och elbelysning i hela byggnad	Arkivmat. församl.;

1955	Kyrkogården	Utvidgning av kyrkogården	ATA
------	-------------	---------------------------	-----

År	H-Typ	Händelse	Källa
1958	Underhåll- Exteriör-Interiör	Reparationer: Lagning skador på taklag. Järnplåt ersätts med kopparplåt på yttertaket; nya fotrännor och stuprör. Isolering på innertakets översida. Insättning av innanfönster. Nya fönsterbleck. Avloppssystem anläggs	Arkivmat. församl.;
1959?	Bårhus-	Upprustning av bårhuset i samband med åtgärder på kyrkan	RAÄ?
1959- 1960	Upprustning- Interiör-Exteriör	Ark. Lars Bergström; konserv. Gösta Lindström. Genomgripande restaurering. Rötskadat virke utbyttes mot nytt, flera timmervarv i södra korsarmen; även i golvbjälklag och skadade syllstockar; nytt golv. Kyrkorummets ursprungliga 1700-tals karaktär återställs delvis, ommålning; restaurering av altarpopsatsen och predikstolen; nya gavlar till kyrkbänkarna (av golvbrädorna), altarring fr. 1897 borttages, ny altarring, nytt korskrank. Sakristians dörrar i koret, utsmyckade dörröverstycken fr. 1890 borttages. Orgelläktaren byggs ut, ny trappa, nya läktarbröstningar. Orgelverket omdisponeras. Inredning av södra vapenhuset (wc, förråd). Nya innerdörrar. Lampetter, 2 st nya takkronor och ytterbelysning. Sakristian ombyggs invändigt, ny entrédörr till västra vapenhuset, skorsten? Källaren ombyggs och får ny ingång fr. utsidan. Sakristians skorsten borttages, ny inredning. Ny yttertrappa av granit till sakristian. Ny cementplint under delen av kyrkan. Komplettering av dräneringen	Ahlberg, 1996; Arkivmat. församl. ATA-Handlingar
1965	Kororgel	En kororgel anskaffas. Den dekoreras av Gösta Lindström	Ahlberg, 1996
1973	Ändring-Interiör	Dekormåleri: Läktarbarriärerna till båda läktarna utsmyckas av Gösta Lindström.	Ahlberg, 1996 ATA
1973	Kyrkan- Klockstapel- Underhåll-	Restaurering, spån lagas och tjäras, ommålning m.m	Ahlberg, 1996 ATA- Handlingar
1975	Ekonomibyggning	En ekonomibyggning uppförs söder om kyrkan, intill klockstapeln. Förslag till ytterligare utvidgning av kyrkogården, mot öster	RAÄ ATA- Handlingar
1998	Renovering- Interiör	Kons. J. Dahl. Större inre renovering. Ommålning bänkar och andra inredningsdetaljer, ommålning sakristia, golven slipas och lackas, m.m. Återställande /restaurering av altarbordet. Ursprungliga marmorering på sakristians dörrar tas fram. Ommålning av bänkarna	Församlingen ATA- Handlingar
2003- 2004	Exteriör- upprustning	Kyrkan, bårhuset och klockstapeln genomgår en total renovering. Även markarbete samt renov. av trappor. Målning av kyrka och bårhus, plåtarbete på kyrkans tak, Delvis nytt spån på klockstapeln, tjärning; Papp-taket på bårhuset ersätts m. kopparplåt, m m.	Församlingen; ATA- Handlingar

Situationsplan

Säfnäs kyrka, Säfsen 5:1